

Mustafa Karabulut* - İbrahim BİRİCİK**

POSTMODERN EDEBİYATIN "NE" LİĞİ

Öz: Avrupa'da etkilerini 19. yüzyılda hissettiren aklın ve bilimin egemenliğini önemseyen ve gelenekten kopuşun ifadesi olan modernite, klasik sanatın estetik anlayışından da bir ayrılıştır. Kilisenin dogmatik ve skolâstik düşünce sistemine bir tepki içeren modernizm; insanın yüceltilmesi projesini esas alır.

Avrupa toplumunun aklın ötelenerek hümanistik değerlerin yok olduğunu, kapitalist pazar ekonomisi ile bireyin sömürüldüğünü görmesi, modernizm-ötesi/sonrası anlamına gelen bir tepkiye neden olur. Modernitenin rasyonalist ve epistemolojik bütün parametrelerine tepki gösteren postmodern söylem; kendini bilimden sanata, mimariden edebiyata her alanda hissettirir.

Postmodernizmin edebiyata yansımaları; modernizmin mimetik ve didaktik misyonunun aksine kurmacayı, idealizmin yerine oyunsuluğu, seçkinciliğin yerine de çoğulculuğu deklare etmesi şeklindedir. Edebi anlayışın serbest yansıma ve kurgu alanı olan romanda ise bu özelliklerin uygulama yöntemleri; üstkurmaca, metinlerarasılık, gizem/gerilim ve tarihi yönelim olarak karşımıza çıkar.

Bu makalede amaç, öncelikle söylemsel olarak modernizme tepki olarak çıkan postmodernizm hakkında tanımsal sınırları yüzeysel olarak çizmek ve bu söylemin edebiyata ve romana yansıyan genel kurallarını belirtmektir.

Anahtar kelimeler: Modernizm, postmodernizm, roman ve kurgu

THE DEFINATION OF POSTMODERN LITERATURE

Abstract: Modernism, which emphasizes the dominance of the intelligence and the science that makes its influence felt in Europe in the nineteenth century, is a break from tradition, a departure from the aesthetic conception of classical art. Modernism, which includes a reaction to the church's dogmatic and scholastic thinking system; It is based on the project of human exaltation.

Seeing that the European society has lost its humanistic values by shifting its minds, exploiting the capitalist market economy and the individual's exploitation, leads to a reaction that means beyond-modernism. Postmodern discourse that reacts to all rationalistic and epistemological parameters of modernity; It makes itself felt from science to art, from architect to literary every field.

The literary reflection of postmodernism; Contrary to modernism's mimetic and didactic mission, is to declare the fiction, play instead of idealism, and pluralism instead of elitism. In fiction novel which is free of reflection and understanding of the literary methods of application of these features; meta-fiction, intertextuality, mystery/thriller and historical appears as orientation.

The purpose of this article is to superimpose descriptive boundaries about postmodernism first emerging discursively as a reaction to modernism, and to indicate the general rules of this discourse reflected in literary and novels.

* Doç. Dr., Adıyaman Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi; Adıyaman/TÜRKİYE;
mkarabulut@adiyaman.edu.tr

** Adıyaman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Öğrencisi;
Adıyaman/TÜRKİYE; ibrahim.bd@hotmail.com

Keywords: Modernism, individual, postmodernism, novel and fiction

Giriş

“Ne” veya “nedir” soruları, herhangi bir kavramın söylemsel sınırlarını çizmek için kullanılan tanımsal hatların merak uyandıran ifade biçimleridir. “Her şey zıttıyla bilinir.” kaidesinden hareketle postmodernizmin nasıl bir kavram olduğunu ve neyi ifade ettiğini bilmek için onun temel müsebbebi olan modernizm kavramına eğilmek yerinde olacaktır. Her ne kadar postmodernizm, modernizme zıt bir kavramsal bütünlüğü ifade etmese de modernizmin içinden çıkan ve modernizm ötesi anlamına gelen bir söylemdir. Ancak her iki kavram da kadimlerin dediği gibi “*efradını cami, ağyarını mani*” kavramlardır. Bu bakımdan modernizm ve postmodernizmin genel kavram sınırlarına dikkat edilmelidir. Orhan Okay’ın da dediği gibi her kavram gibi tarifi ve sınırları bilinmezse kavramlığını kaybederek kaypaklaşır. (Okay, 2003:53)

Modernite ve Modernizm

Modern, kelime kökeni olarak Latince “modernus”tan türeyerek “şimdi” anlamını ifade etmektedir. Ancak unutulmamalıdır ki devinimsel olarak sürekli en son ve en yeni olanı imlediği için de kapsam alanı genişler ve O. Paz’ın ifadesiyle çağlar ve toplumlar kadar modernin varlığı ortaya çıkar. Kapsam alanı da genişlediği için de O. Okay’ın ifadesiyle tam bir tanımı yapılamaz. Yine de anlamında ihtiva ettiği çağdaşlık ve yenilik anlamlarının da katkılarıyla modern; köklü ve radikal değişimin kuramı olarak gelenekten kopuşu ve geçmiş-şimdi çatışmasını simgeler. Modernite ise M.Weber’in formüle ettiği ve tarihsel dönemi ifade eden bir kavramdır. Yani feodalite/orta çağdan çıkışın ve geçişin yaşandığı yenilik dönemidir.

Avrupa’da 19. yüzyılın sonuna doğru ortaya çıkarak egemen konuma yerleşen modernizm, insanoğlunun hayatına kısa sürede tesir eder. Modernizm, modern öncesi dönemin temel dinamiklerine karşı çıkışla bir yaşama stili ve kuram halini alır. Bu olgular, Avrupa’nın karanlık zihniyetinden aydınlanma evresine girişle belirlenir. Rönesans, Reform, Sanayi Devrimi, burjuvazi ve kapitalist dönüşüm ile adlandırılan bu olgular, evrensel niteliklerle birbirlerinin neden-sonucu mahiyetindedirler. Böylelikle toplumda tahavvüle ve inkılâba sebebiyet veren bu değişim ve dönüşümler, yeni bir sanat ve estetik anlayışın çıkmasına kaynaklık eder.

Ayrıca her alanda kilisenin skolastik zihniyetinden kurtulup Tanrı’nın ölümü ile gerçekleşen yeniden doğuş atılımı, yine her alanda aklın ve bilimin egemenliğine bir kapı aralayıştır. Bu aralayışın temsilcilerinden olan Nietzsche “*Tanrılar dahi çürürler.*” cümlesiyle bir modernizm projesi olan üstün-insan/insanın yüceltilmesi düşüncesini geliştirmeye çabalar. (Şaylan, 1999: 98) Çünkü Tanrı ölmüşse öte dünyada verilecek bir cennet kalmayacağı için insanın kendi cennetini bu dünyada inşa etmeye başlama zamanı gelmiştir zihniyeti tüm aydınlanma filozoflarının da temel felsefesidir.

Modern Sanat Algılaması

Elbette ki toplumdaki dönüşümün her bir evresi de sanatta yankısını bulacağından toplumun temel parametreleri sanatçıda etkisini gösterir.

Sanatçı da kendi estetik ve öznel tasarımlarıyla eseri şekillendireceğinden toplumun bu dönüşümüne etki edecektir. Böylelikle toplum-sanat-sanatçı üçleminde münbit bir döngü oluşur. Modernizm, klasik düşünceye bir tepki olacağı için klasik sanata da tepkiyi modern sanat anlayışı gerçekleştirecektir. (Moran, 2016:34) Ayna metaforu ile gerçeklik algısında aynılık arayan klasik sanatın estetik anlayışı modern sanatta karşılık bulamaz. Çünkü klasik sanat için estetik ölçüt, gerçekliğin yansıtılmasıdır.

Klasik sanatçı, gerçekliği duyumsayarak algılama karmaşası yaşar. Mesela Michelangelo, Musa heykelini o kadar gerçekçi yapmıştır ki algılama karmaşası yaşayarak heykele "konuş benimle" deyip çekiçle vuracak kadar bu karmaşanın etkisinde kalır. Bunun dışında Leonardo da Vinci'nin "*Mona Lisa*", Delacroix'in "*özgürlük halka önderlik ediyor*" ve David'in "*Napolyon Arcol Köprüsünde*" tabloları, en azından nesnel gerçekliğe uygun olarak tasarlanmış klasik eserlerdendir. (Şaylan, 1999:53)

Modern sanat anlayışı da, bu mimetikliğe bir tepkidir. Çünkü sanat eserinin ne bir ayna ne de tarihsel bir belge olmadığını savunan bu anlayış, sanatçının da duygularını hesaba katarak öznel estetik yorumları/tasarımları dikkate alır ve hem insana hem de toplumu özgü gerçekliği yansıtır. Bu gerçeklik, yaratıcı yazarlık olgusunun önünü açar. Sanayi Devrimi, klasik çağa nazaran ortaya yepyeni ve dinamik bir toplum ortaya çıkardığı için toplum içinde yaşayan, toplumdan ayrı kalamayan ve toplumla etkileşimde olan sanatçının gerçeklik algılamasında subjektif yorumların ve tasarımların yapılmasına neden olur. Bilim alanında yapılan çalışmalar da gerçeklik algılamasını ve nedensellik bağıntısını sorgulamaya yol açtığı için sanat alanında da bu sorgulama beklenir. Böylelikle gerçeklik, sanatçının o gerçekliği algılaması ve yorumlamasına göre şekillenir. Sanatçının da gerçekliğe yaklaşım tarzı, modern sanatın estetik anlayışında farklı yaklaşım ve okulların ortaya çıkmasını kolaylaştırır: Natüralizm, ekspresyonizm, sembolizm, kübizm, dadaizm, fütürizm, konstruktivizm, sürrealizm vb. (Şaylan, 1999:58)

Gencay Şaylan'a göre sanat alanında modern sanata özgü estetik anlayışı, dört temel özellik üzerine oturtulmaktadır. Birincisi; özgürlük ve özgünlüktür. Sanayi toplumu, bireyi toplum içinde kaybederek şeyleşmesine ve birey-öznenin kaybolmasına zemin hazırlar. Ayrıca gerçeklik algılamasında kırılma yaşandığı için dinamik süreç içerisinde sürekli değişimin yaşandığı toplumda bulunan sanatçı, farklı olmak ve bu farklılığını toplumsallaştırmak zorunda kalır. Bu süreç içerisinde kapitalizm ve pazar ekonomisinden kaynaklı tüketim kültürü olduğu için kültürün ve sanat ürünlerinin de metalaşması başlar. Bundan dolayı ikincisi, "yaratıcı yıkıcılık" denen özellik oluşur. (Şaylan,1999:24) Yaratıcı yıkıcılık ile gerçeklik arasında ilişki bulunur. "*Yaratıcı yıkıcılığın özü, ortaya çıkan farklılığın gerçekliğin kendisi olarak kabul edilmesidir.*" (Kahraman, 1995:3) Bu kavramı Schumpeter ortaya atar. Sanatçı, bu süreçte özgün olmalı ve ortaya orijinal ve farklı ürünler koyarak bu pazarda yarışmaya mahkûm bırakılır. Böylelikle kültürel ürünlerin metalaşması da başlar. (Şaylan,1999: 24)

Üçüncüsü, sanatçının yansıtmacı misyonudur. Çünkü sanatçı, kapitalist düzende kaybolan bireylere nazaran sanatçı kimliğinden ve yaratıcı

yeteneğinden dolayı daha fazla sorumluluk taşıdığı için yorumladığı gerçekliği, toplumsal amaca uyumlu hale getirmelidir. Kandisky’e göre bu misyon düşüncesi ile yaratıcı öznellik bağdaştırılmasıdır. Ancak unutulmamalıdır ki, bu sanatsal misyon ve sanatsal özerklik arasında kalan sanatçı, gerilim ve paradoks içinde kalacaktır. Dördüncü özellik ise modern sanat anlayışının seçkinci olmasıdır. Modern sanat eseri ile baş başa kalan seyirci/dinleyici/okur, sanatçının yorumsal mesajını kavrayabilmesi için ön bilgiye ve belli bir bilinç düzeyine sahip olması gerekmektedir. Mesela eserini alegori ve sembollerle bezeyen Picasso’nun Guernica tablosunu idrak edebilmek için İspanya iç savaşı hakkında bilgi sahibi olmaya gerek duyulmaktadır. Bundan dolayı modern sanat, kolayca tüketilemez.

Sonuçta, modernist sanat ve estetik anlayışının egemen olduğu çağ, büyük sosyo-politik değişim ve dönüşümlerin yaşandığı dönem olduğu için bu dönemin etkileri; kültürü, insanların sosyo-psikolojik tutum ve davranışlarını derinden etkilediği için bir tepki ya da bir aşama olarak post-modernizmin ortaya çıkması kaçınılmaz olacaktır. Aslında sayılan bu etkiler, bir nevi modernist sanat anlayışının da iflasının ilanıdır.

Postmodern Söylem

Postmodernizm kavramının tanımsal hatlarını çizmeden önce postmodern söylemin ana hatlarını ele almak yerinde olacaktır. Ancak şunu baştan söylemek gerekir ki; herkesin üzerinde anlaştığı, kesin ve bütüncül bir postmodernizm tanımı ortaya konamamıştır. Tıpkı modernizm tanımında olduğu gibi. Onun için bu kavramı, bir söylem olarak ifade etmek yerinde olacaktır. Bu söyleme ait bir metodoloji tam oluşmadığı için sadece genel bir çerçevesi çizilebilmektedir. Çünkü bu söylem içinde farklı eğilim ve yaklaşımlar yer almaktadır. (Mesela Jameson marksist, Baudrillard anarşist, Lyotard ise pragmatisttir.) Bu da tam bir kuram oluşumunu engeller. Ayrıca bu söylemin estetik anlayış ölçütlerinden toplumsal düzenin işleyişine, toplumun kurumsal model ve kuramlarından bilim felsefesine kadar uzanan alanlarla ilgisi, kavramsal sorunlar yumağı da oluşturmaktadır.

Ünlü İngiliz tarihçi A.Toynbee; Batı tarihini dört döneme ayırırken (Karanlık çağ 7-11 yy; Orta çağ 11-15 yy; Modern çağ 15-19) son dönemi postmodern çağ olarak niteler. F. Jameson’a göre ise kapitalizmin gelişiminde bir aşama olup kapitalizmin kültürel mantığıdır. Jameson’a göre (2008:14) postmodernizm, yeni bir düzen ve söylemden ziyade kapitalizmin geçirdiği başka bir sistematik modifikasyonun yansımasıdır. G.Aytaç, olaya farklı bir perspektiften bakarak postmodernizmi Amerikan kültürü; modernizmi ise Avrupa kültürü olarak görenlere karşı postmodernizmin köklerini Avrupa romantizmine dayandırır. (Aytaç, 2001:18)

Söylemsel olarak eskiye dair ve eski aşamaya özgü her şeyin bittiğini ve yeni bir aşama/durumun ortaya çıkmış olduğunu haber veren postmodernizm, modern olanın ömrünü tamamladığına işaret eder. Çünkü D. Bell’e göre üretim değerlerine bağlı geleneksel kültür çökmüş, hedonizm ve narsisizm teşvik edilerek toplum kimlik erozyonuna uğrayarak toplumsal uyum bozulmuştur. Modernizmle ortaya konan “*insanı yüceltme profesisi*”; 1. ve 2. Dünya savaşlarıyla zedelenmiş, Hiroşima ve Auschwitz’de yaşanan insanlık dışı olaylar, bu projenin insanı hiç de yüceltmediğini

göstermiştir. Kapitalizmin pazar ekonomisi ile homo-economis'a dönüşen insan hümanistik değerlerinden çok şey kaybetmiştir. Hatta Descartes'in cogitosu modern zamanda "tüketiyorum, o halde varım" olarak tercüme edilmektedir.(Argın, 1992:117)

Kısacası, bu söylem modernizmin genel epistemolojisini köklü bir eleştiriye tabi tutarak Avrupa/Batı rasyonalitesinin temel değerlerini zir ü zeder eder. Hatta İ.Çetişli'ye (2008:145) göre modernizmin insanı yok eden ve "ben"i ikinci plana atan söylemine karşı "ben"i önceleyen ve "kendin ol" çağrısını yapan bir ufuk arayışıdır. Bundan dolayı Karataş, Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü'nde (2011:473) postmodernizmi, modernizme karşı eleştiri olmasının yanında ona alternatif ürünler koymaya çalışan sanat ve düşünce akımı olarak niteler.

Bu söylemin kavramsal kökünün türevleri olan modernite/postmodernite, tarihsel süreçteki dönemleri; modern/postmodern, o dönemlere özgü genel özellikleri; modernizm/postmodernizm, söylemin ideolojik boyutunu; modernleşme/postmodernleşme, aşamasının oluşumundaki dinamik süreci; modernist/postmodernist, söylemin ideolojik boyutunun mikro düzeyde somut olarak eserlerdeki tezahürü olarak adlandırılmaktadır.

Postmodernist Sanat

1960'lı yıllarda modern sanat anlayışına tepki olarak ortaya çıkan bu kavramın ilk nüveleri "pop art/popüler sanat" denilen bir anlayışla ortaya çıkar. Kitlesele iletişim tekniklerinin ve teknolojinin gelişimine paralel olarak gelişen bu anlayış, sanat anlayışını da belirler. Ancak şu bir gerçektir ki, popüler kültür ve sanat anlayışından dolayı da çoğu zaman sanatçının yaratıcı özelliği örselenir. Modern sanatın seçkinciliğine karşıdır. İnsanların öykündüğü bir sanatçının posterleri, kısa sürede çoğaltılıp milyonlarca baskısı yapılarak satılır. Seçkinciliğinden dolayı kolay tüketilemeyen modern sanat anlayışına karşı, hızla tüketen bir kitlesele kültür ortaya çıkar.

Postmodern sanatçılar, modern sanatı eleştirirler. Modern sanatın zamanı öne çıkarıp geçmişi/eskiyi yıkararak yeniyi/geleceği kurma misyonu, postmodern sanatta anlamsız olarak karşılır. Bu konuda Jameson pastiş ve parodi yaklaşımı ile eski/geçmişi algılamayı açıklar. Pastiche ile postmodernist yaklaşım, nostaljik olarak geçmiş tarzlara gönderme yapar. Parodi ile de gelenekle alay eder. (Eliuz, 2016: 66) Modern sanatta özgünlük ve seçkincilik önemliyken, postmodern sanatta taklidin bile bir mahsuru yoktur.

Y.Ecevit'in "Postmodern sayı tablosunda bir sayı yer almaz, tablo iki ile başlar." tespiti aslında postmodernizmin de genel bir özelliğine atıftır. Çünkü bir nevi aydınlanma çağının akli ve bilimi kutsallaştıran söylemini reddederek evrensel akıl yerine akılların varlığına gönderme yapan postmodernizm sanat anlayışı, çoğulculuğu ve çoğulcu bakış açısını vurgulamaktadır.

Gerçekliği algılama konusunda İsmet Emre (2006: 16) "postmodernizm, yeni toplum ve toplumsal gerçeklik ile birlikte bireyin gerçekliği algılama tarzı hakkında tarih ve sosyolojiden hareket ederek yeni iddialar üretir." Ayrıca zaman ve mekân anlayışı da yitirildiği için sahte ve taklitçi bir zaman-mekân anlayışı üretilir. Gerçekliğe paralel olan kavramlarda

kayıp giderek başka renge büründüğünden dolayı “*anything goes*” yaklaşımı ile bağlantılı bir başkaldırı sloganı oluşur. (Eliuz, 2016: 74)

Postmodernist Edebiyat ve Özellikleri

Edebî eserler; dil-söz-kültür-felsefe-tarih-bilim bağıntıları aracılığıyla hayatı yeniden inşa ederler. Böylelikle edebiyat, bir nevi belli sosyolojik parametrelerle hayatı, toplumu ve insanı yansıtır. Bu yansıtmada eserin isminden konusuna, olay örgüsünden dilin kullanımına ve üsluba kadar edebi eserin bütün aşamalarında bireysel, toplumsal ve evrensel belirleyici rol oynar. (Eliuz, 2016: 88) Bu kadar geniş kurgusal hareket alanına sahip elbette ki roman olacaktır. Çünkü roman, birçok söylemin aktarımı için uygun yazınsal uzama ve zemine sahiptir.

Antikiteden modern zamanlara, modern zamanlardan postmodern zamana geçiş sürecinde toplumun değişen kültürel ve felsefi kodları, deformasyona uğrayan insan tipolojisi ve düşünce, kurgu dünyasındaki gerçeklik algılamasının farklılaşması, romanda ifadesini bulacaktır. Bu değişim ve dönüşümün yansıdığı roman türü ise postmodern roman olarak gün yüzüne çıkacaktır. Modern zamanların ifadesi olan roman, modernizmin özelliklerinden sıyrılarak benliğinde yaşadığı bu değişim sebebiyle postmodern bir hal alır. En bariz örneği modern metinlerin gerçeklik algılaması mimetlik ve didaktik üzerine kurulurken; postmodern metin gerçekliği reddederek gerçeğin olamayacağı düşüncesini savunur. “*Postmodernizm; bireyi baskı altında tutmak amacıyla kitlelere empoze edilen gerçek ve doğru düşünceleri reddeder, bilginin doğruluğu ile ilgilenmez, derin anlama yönelirken metafizik bir düzlem oluşturur.*” (İlkhan, 2012:112)

Genel kabul edilebilir gerçeklik olmayacağı için de metin, simgesel bir oyuna dönüşerek çeşitli anlam çağrışımlarıyla metin derin katmanlara bölünür. U.Eco'nun kavramsallaştırması ile bu durum, açık yapıt niteliği gösterir. Çünkü açık yapıt, dil oyunları ve çok katmanlı derin yapısı nedeniyle her yoruma açık hale gelir. Anlam sabit olmayınca da dil metin ile var olmaz; metin, dilin oyun alanına dönüşür. “*Postmodernizmin gerçeği, ne metafiziği ne de fiziği referans olarak kabul eden bir gerçektir. Bu, 'kurgusal, sanal dünya'yı referans olarak alan üçüncü bir hyperreal/üstgerçektir; yani sanal gerçektir.*” (Karaca, 2007: 81) Böylelikle anlam oluşumu ve aktarımı yazar endeksli değil; tamamen okur endeksli olarak okur, metne dâhil olur. Yıldız Ecevit'in (2006: 42) tabiri ile okur, romansıl bir oyun içinde olup romancının oyun arkadaşısıdır. O. Koçak (1996: 167) bu duruma, yazarın ölümü pahasına okurun doğumu olarak bakmaktadır.

Modernizmin “tek doğru” kuramına karşın postmodernizm; edebi metnin özünü çoğulculuk teşkil etmeli ve sanat eseri çok katmanlı bir yapı arz etmelidir savını savunur. Böylelikle edebi metin, modernizmin kısılcındaki insanı, “*eleştirel düşünmeye, sorgulamaya, irdelemeye ve bir sonuca götürür; bazen de hiçbir sonuca ulaşamaz tüketici. Ama tüketicinin ulaşmak için gösterdiği çaba, düşünce açılımları bir sonuca götürmese bile onu dinamik tutmaya, ona düşünce zenginliği katmaya yarar. Bilinen sıradan bir olayı, sıra dışı, olağanüstü, bir biçimde sunan geleneksel sanatın çok önemseydiği özgün olma savı post-modern sanatın amacı değildir*” (Özbek, 2005:19).

Modernizmin “büyük anlatı”larının yerini postmodernizmin değişik yorumlara açık anlatı stili alır. Yazar, bizzat metnin figürü olarak metni nasıl kurguladığını anlatır. Metinde anlatılan, gerçekler değil; okurun bulup yakalaması gereken gerçekler yerini alır. Bütün bu girişimler, okurun metnin bir parçası haline getirilme çabası ile de bütünleşir.

Modern metinlere özgü nedensellik yani sebep-sonuç ilişkisi, portmodern metinde değişerek parçalı, ilintili, bağımsız çatışık diyaloglar, yer yer boşluklar ve ani değişimler şeklinde görülür. Modern metnin tersine postmodern metnin kahramanları simgesel boyuttan, kültürel göndergelerden uzak olup kukla bir figürdür. Hatta Harvey’in (Eliuz, 2016: 56) ifadesi ile hangi dünyada bulduklarını karıştırmış gibidirler. Ayrıca tarihe ilişkin konular, kişiler ve olaylar; başka anlatılarla karıştırılarak kurmaca gerçek sınırı aşmaya çalışılır. Zaman ise modern metinlerdeki gibi kronolojik değildir. Zaman algılaması belirsizlik üzerine temellendirildiği için her yerdelik ve her anlık algısı mevcuttur. İ. Emre (2006: 170) bu algıyı şöyle tarif etmektedir: *“Tıpkı, romana ait diğer unsurlarda olduğu gibi, zaman konusunda da postmodern metinlerde mekanik, belirli, ölçülebilir, hesaba kitaba gelir bir zaman anlayışının yerini, dağınık, sınırları belirsiz, birbirine girişik, rasyonel düşüncenin belirlediği zaman anlayışının dışında bir durum vardır.”*

Modern bir eserin çizgisel tekâmülünde görülen zaman algısı; postmodern bir tavırla yani parçalı olarak karşımıza çıkar. Çünkü Newton’un zaman algısına göre, anlarla birbirine bağlı olan zaman parçacıkları çizgisel bir gelişim gösterir. Böylelikle, klasik metinlerde zaman ve mekân olgusu kronolojik ve belli bir nedensellik bağı ile algılanabilir. Ancak Einstein’ın zaman kuramına göre, evrenin farklı noktalarında zaman akışı göreceli olduğundan, zaman ve mekân olgusu da bu duruma göre farklılık gösterir. (Karaburgu, 2008: 364) Bu bilimsel faaliyetlerden hareketle, modernizm ve ilerisi olan postmodernizmin zaman kavramı, iyice belirsizleşir. Hatta yeri geldiğinde kaotikleşir.

Kaotik bir dünyanın dışavurumunu hedefleyen postmodern metin/yazar, herhangi bir realitenin karşısında veya tarafında olmak yerine, durumu olduğu gibi göz önüne sermeyi yeğler. Modernizme bağlı gerçeklik anlayışının yıkıldığı savından hareket eden postmodern yazar, misyon odaklı olarak eserlerinde kitlelere ulaşmasını bekledikleri herhangi bir iletiye yer vermez. *“Çünkü zaten yazar-öznenin anlatımın başına geçtiği zaman kafasında düalizm üzerine kurulmuş bir tematik kurgu yoktur. Bu da ister istemez mesela, Doğu-Batı açmazı, iyi-kötü mücadelesi, erdem-erdemsizlik gibi modern romanımızda mevcut tematik yaklaşımların olduğu gibi gündemden kalkması anlamına gelmektedir”* (Emre, 2006: 191). Problemler ve yanlışlar üzerine kurdukları metinlerinde bile, bu yanlışlara herhangi bir çözüm önerisi sunmazlar. Bireysel olarak da kim olduğu belli olmayan okur da ideolojik yönelimlere kaymaz. Yazar da bir şey söylemek yerine bir şey işlemek istediği için çoklu parametrelerden seçmeler yapar. Aslında postmodern metin, bir nevi siyasete ve ideolojiye apolitik bir tepki veya ideolojik olarak tepkisizlik/tepkisizlik ideolojisidir.

Kısacası kapalı, bütüncül, ortak, evrensel, tek boyutlu modern romana karşı postmodern roman, çok boyutlu kavrayıcı yapısıyla çok seslilik

düzleminde kaostaki düzeni kurmaya çalışır. (Eliuz, 2016:110) Bu çok seslilik, M. Bakhtin’in çok sesli roman diyerek romanın karnavallaşmasını hatırlatarak öncül modern metinlerin postmodern metinlerde alımlama yapılmasının işaretidir. Bu işaret ise Kubilay Aktulum’a (2000: 66) göre dilsel ve kültürel bağlarla yeni bir dönüşümün çabasıdır.

Anlatılanlar ışığında postmodern romanda postmodernist bazı yöntemler ve yönelimlerden bahsetmek yerinde olacaktır.

Romanda Postmodernist Yöntemler ve Unsurlar

Yukarıda anlatılanlar ışığında postmodern metni, modern metinden ayıran teorik alt yapıya değindikten sonra modern metinlerden ayıran dört ana unsurdan bahsetmek gerekmektedir. Bu unsurlar: Üstkurmaca, metinlerarasılık, gerilim/gizem ve tarihe yönelmedir.¹

• Üstkurmaca

Bilindiği gibi yansıtmacı estetik anlayışla nesnel gerçekliği mantiki nedensellikler ile kurgulayan modern roman yazarı, metin içi sorunsal belli mekân-zaman çerçevesinde dile getirir. Postmodernist roman yazarı, kurgunun başlı başına kurmaca olduğunu vurguladıktan sonra içerik ile kurgunun kuruluşunun ele alımını eşit olarak ele alır. (Sazyek, 2010: 511) Yani bir bakıma üstkurmaca; metnin yazım sürecinin yazımı, anlatının nasıl kurgulandığının anlatısıdır. Yıldız Ecevit’in (2006: 234) tabiriyle metnin, objektifi kendi üzerine çevirmesidir. Bu yöntemin tarihi romana uyarlanması Hülya Argunşah’ın şu tespiti dikkat çeker: Postmodern tarihi romanda, tarihin romanı değil; romanın tarihi yazılır. (Argunşah, 2016: 74)

Bu yöntemle yazar, okuru yazma sürecinin tanığı haline getirir. Oysa bu yöntem, modern romanda bir kusur sayılarak iç konuşma ve bilinç akışı teknikler ile bu kusur giderilmeye çalışılıp mümkün merteye anlatıcı silikleştirilmeye çalışılmıştır. Elbette ki bu gayret, metnin hayatı ve nesnel gerçekliği yansıtma kaygısından kaynaklanmaktadır. Ancak postmodern romanda edebi objektif, hayata ya da gerçekliğe değil bizzat metnin kendisine çevrilir. F. Kızıler (2006:181), postmodern eserde yazının, var olmanın merkezine yerleştirildiğini ifade eder.

Postmodern romanda anlatıcı/yazar, kurmacanın etkin bir figürü haline dönüşerek romanda belirginlik kazanır. Çünkü postmodern metinde yazmak ve yaşamak iç içedir. Bu da zamanın kronolojik kavramının kırılarak kaotikleşmesinin göstergesidir.

• Metinlerarasılık

Metinlerarasılık (intertextuality), bir eserin kendinden önce yazılanlardan izler taşıması olup postmodern yazının olmazsa olmazlarından. Ülkü Eliuz’a göre (2016:116) bir yazarın başka bir yazarın metninden parçaları kendi metninin bağlamında kaynaştırmasıdır. Bir nevi eski imgeleri yeni metinlerde yeniden yazma olarak görülen bu işlev, haddizatında süreklilik ve bütünlüğü de arz eder. Aktulum’a (2000: 94) göre bir sözce içinde/üzerine sözce, bir ileti içinde ileti diyerek bu işlevi alıntılama

¹ Bu tasnif, Hakan Sazyek’in makalesinden mülhemdir.

edimi olarak niteler. Yazar, bu edim ile Umberto Eco’nun ifadesiyle bir nevi anlatı ormanında gezintiye çıkar.

Orijinalliği yakalamak isteyen modern yazarın aksine postmodern yazar, bu yöntemle eskiyi tekrar etmek ister. Yazar için orijinaliteden ziyade oyun oynamak, tarihi yeniden yorumlamak önemlidir. Özgün olmaktan çok özgür olmak isteyen yazar, her şeyi yazılmamış bir metin olarak görür. H. Yavuz’un belirttiği gibi “*gelenek vasıtasıyla, geleceği yeniden üretmek*” anlayışı hâkimdir. Bu sebeptendir ki, postmodern yazarlar bir nevi, Şeyh Galip’in “*Esrarımı mesneviden aldım./ Çaldımsa da miri malı çaldım.*” beytindeki hakikate mazhar olurlar. (Biricik, 2011:42)

Bu yöntemle birlikte her metnin kendi içinde başka bir metnin eritilmesi ve dönüştürülmesi düşüncesi R. Barthes, M. Bakhtin vb gibi eleştirmenler nazarında popülerlik kazanır. Bu yöntemin kendi içindeki yöntemi olan **Pastiş**; üslubun taklidi olup metin konusu hariç üslupsal olarak taklit edilir. Çağlar boyunca ayıp olarak görülmesine rağmen modern ve postmodern zamanlarda bireyin yok oluşu, geçmişi talan etmeye izin verdiği için bu yöntem postmodern metinlerde kullanılagelir.

Diğer yöntem olan **Parodide** ise eski edebi metinlerden alıntılar ve uyarlamalar yapılarak yeni metinler oluşturmaya ve böylelikle eski metinlerle irtibata geçmeye denir. Kısacası bir metni, yeni bir metin oluşturmak için hareket noktası olarak örnekser. Bir nevi eski imge hazinesini yeni ve farklı algı biçimlerine dönüştürmeyi amaçlar. Anlamından alay ve aşağılama çıksa da bu, metne karşı değil; modern romanın akılcı ve baskıcı olgularına karşıdır.

Metinlerarasılığın alt yöntemleri ile postmodern işlevi yerine getiren bu tarzın; alıntı, gizli alıntı, epigraf, anıştırma, ironi, kolaj, montaj, palampest ve leitmotif gibi teknikleri de bulunur. Bu yöntem ve teknikler, külli bir şekilde postmodernist roman tarzının temel dayanak noktalarındandır.

- **Gerilim/Gizem**

Modern edebiyattaki yazarın özgün olma çabası, farklı biçim ve içerik öğelerinin eserlerde vücut bulmasına zemin hazırlar. Bu aynı zamanda modern metnin öznelliğini, özgüllüğünü ve seçkinciliğini beraberinde getirir. Postmodern metinler de bu duruma karşı, kitle kültüründen mütevellit pop-art zihniyeti meydana getirir. Bu, bir nevi eleştiridir.

Gerilim ve gizem temaları da işte bu noktada yani modern romanın seçkinciliği ile postmodern romanın kitle kültürünü benimseyen tavrından doğar. Uzlaşa gibi görünen bu ortak kurgusal alan, aslında postmodern metnin eklektik tavrından kaynaklanır. M. Narlı’ya göre (2008:314) gizem, postmodern romanın en önemli öğelerinden biridir. Çünkü gizem, akıl gerçekliğinin ruhsal gerçeklikle sarılmasına işaret etmesi bakımından geleneksel ve bilinçaltısal izdir. Bu temalar, postmodern metinlerde üstkurmaca yöntemiyle ele alınmaktadır.

- **Tarihe Yönelim**

Postmodernizm, modernizmin içinde barındırdığı fikirleri aşma/olumsuzlama/eleştirme anlamına da geldiğinden modernizmin bu tarih algılamasını da yadsır. Nedensellik ve gerçeklik ilkesi parçalandığı için her

“şey” kurguda kurmacaya dönüşebileceği için buna tarih de dâhil edilir. Gencay Şaylan'ın ifadesiyle sanat geçmişe dönerek, geçmişi yansıtarak toplumsal belleğe çağrıda bulunabilmelidir. Bunu modern roman da yapar. Ancak tarihi estetik ve misyonik makyajlarla olumlayarak. Modern romanın tarihselliğindeki ideal kahramanlar, postmodern romanda olumsuzlanabildiği gibi onların insani boyutlarına (acziyet) ve günlük hayatlarına (sıradanlık) göndermeler yapılır.

Modern romandaki gibi ideal şahsiyetler tasarlanarak bir misyon üzerine kurgulanan tarihi roman, evrilerek hedefinde tarihi ve tarih şuurunu anlatmayan bir romana dönüşür. Yazar için de tarih, ne milli kimlik inşa etme aracı ne de tarihi gerçekleri yansıtırma platformudur. Postmodern anlatıyı yer yer tarihle de ilişkilendiren Orhan Pamuk (1999:112); tarihi, yeni imgeler sunan bir hazine ve imge deposu olarak görür.

Postmodern romanda tarihin gönderme yaptığı “geçmiş hakikat” kavramına şüphe duyulduğu için tarih artık nesnellikten çıkar. Tarihi gerçekliğe bağlı kalmamak yazara bir nevi özgürlük alanı açmaktır. Modern romanın tarihi kuran büyük şahsiyetler ideal kahraman olarak sunulurken; postmodern romanda küçük sıradan insanlar, tarihi figür olarak kurmacaya dâhil edilir. Kısacası postmodern metinlerde yüce tarih, tarih olur.

Postmodernizmin roman üzerinde unsurları değerlendirildikten sonra postmodern romanın genel niteliklerine değinmek yerinde olacaktır. Öncelikle modernde² ötelenen geleneksel figürlere değer kazandırılarak modernin mekânı olan kentler yerine kır hayatı dikkat çeker. Modernin kenara attığı mistik unsurlar, bir gizem ve gerilim teması olarak postmodern romanda kurgulanır. Modernin olay örgüsündeki rasyonalitik bağ, burada kopar. Kuşku ve şüphe merkeze alınır. Çünkü gerçeklik algılaması kırılmıştır. Modernin aksine postmodern, bütünlükten yoksun olarak parçalıdır. Moderndeki temsil ve misyon kriteri, yerini oyunsulluğa bırakır. M. Murat Özkul (2008:325), postmodern dönemin roman üzerindeki etkilerini şu şekilde sıralar: Öznenin ölümü, gerçekliğin yitimi, değer kaybıdır. Bu etkiler, az çok yukarıda anlattıklarımızın bir nevi özü niteliğindedir.

Postmodern anlatılarda yukarıdakiler dışında birçok farklılık yer alır. Dil ve üslûpta deformasyonlar ve sapmalar görülür. İmge ve simge dünyası zengin olup alegorik ve ironik anlamlar içerebilir. İzlek olarak arayış, kimlik sorunsalı, bireyin iç dünyalarındaki savaşlar, cinayetler, yabancılaşma, cinsellik, modernizme tepki, psikolojik sorunlar vb. işlenir. Postmodern metinlerde genellikle yapı unsurları (olay örgüsü, zaman, mekân) arasında kopmalar görülür. Söylem çoğulluğu esas olup anlatım teknikleri bakımından zengindir.

Sonuç

Modernizmin ifade ettiği değerler sisteminden kopuşu niteleyen postmodernizm; çokluk, çokkültürlülük, melezleşme, marjinalleşme gibi bir nevi estetik anlayışın belirtilerini ortaya koyar. Modernizmin kapitalist-

² Burada “modern” ifadesi, modernizmin oluşturduğu değerler sisteminin romana yansımış halini ifade etmektedir.

hiyerarşik dikey paradigmasını, yatay hale getirerek eşit parçalara ayıran postmodernizm, nesnel değerler sistemine aykırı yorumlar getirir. Sanat algılaması da bu minval üzerine giden postmodernizm; modernitenin epistemolojik bütün yaklaşımlarını yıkarak yerine ontolojik sorgulayıcı yaklaşım getirir. Bunu her türlü yaklaşımın yansıması olan edebiyat alanında görmek mümkündür. Çünkü modern edebiyatın dayandığı temel değerleri yıkarak yazara serbest bir kurgusal alan sunar.

Postmodern roman ise, modern romanın sevdiklerini sevmeyen, cezp ettiklerini öteleyen, ilkelerine başkaldıran bir roman anlayışı getirir. Bu anlayışla üstkurmaca, metinlerarasılık gibi yöntemlerle serbest kurgusal alanların tezahürleri yapılır. Gizem, gerilim temaları ile okur, kurgunun içinde merakla dolaştırılırken; tarihe yönelim ile okur, zihnindeki tarih odaklı tabulaşmış ideallerin (olay, şahsiyet, konu vb.) parçalanmışlığını hisseder. Her bir postmodern roman, bu farklılığı okura farkındalık olarak sunar.

Kaynakça

- Aktulum, Kubilay; Metinlerarası İlişkiler, Öteki Yayınları, İstanbul, 2000.
Argın, Şükrü; "Postmodern Yaşantılar, Medya ve Bizler". Birikim, S.38, 1992.
Argunşah, Hülya; Tarih ve Roman. Kesit Yayınları. İstanbul, 2016.
Aytaç, Gürsel; Edebiyat Yazıları 1995-2000. Multilingual Yayınevi, İstanbul, 2001.
Biricik, İbrahim; "Saatler'in Genişliği", Ayraç Dergisi, S.24, 2011.
Çetişli, İsmail; Batı Edebiyatında Edebi Akımlar, Akçağ Yayınları, Ankara, 2008.
Ecevit, Yıldız; Türk Romanında Postmodernist Açılımlar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.
Eliuz, Ülkü; Oyunda Oyun Postmodern Roman. Kesit Yayınları, İstanbul, 2016.
Emre, İsmet; Postmodernizm ve Edebiyat, Anı Yayıncılık, Ankara, 2006.
İlkhan, İbrahim; "Postmodern Edebiyatta İşlevsellik ve İnsan Unsurunun Konumlandırılması", Selçuk Üniversitesi/Seljuk University Edebiyat Fakültesi Dergisi/Journal of Faculty of Letters, S. 27, 2012
Jameson, Fredric; Postmodernizm ya da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantığı. (Çev:Nuri Plümer, Abdülkadir Gölcü), Nirengi Kitap, Ankara, 2008.
Kahraman, Hasan Bülent; "Gerçeküstücülük Anlayışına Modernizm-Postmodernizm İlişkisi Açısından Bir Bakış", Varlık, S.1048, 1995.
Karaburgu, Oğuzhan; "Postmodern Anlatılarda Zaman", Hece Özel Sayısı:11, Modernizmden Postmodernizme 138/139/140, 2008.
Karaca, Alaattin ; "Roman", Türk Edebiyatı, S. 401, 2007.
Kartaş, Turan; Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü. Sütun Yayınları, İstanbul, 2011.
Kızıler, Funda; Moderniteden Postmoderniteye Kavramsal Bir Yolculuk. Salkımsöğüt Yayınevi, Erzurum, 2006.
Koçak, Orhan; "Aynadaki Kitap/Kitaptaki Ayna", Kara Kitap Üzerine Yazılar. İletişim Yayınları, 1996.
Moran, Berna; Edebiyat Kuramları ve Eleştiri. İletişim Yayınları, İstanbul, 2016.

Narlı, Mehmet; “Postmodern Romanda Modern Gerçekliğin Yitimi”. Hece Özel Sayısı:11, Modernizmden Postmodernizme 138/139/140, 2008.

Okay, Orhan; “Modernleşme ve Türk Modernleşmesinin İlk Döneminde İnanç Krizlerinin Edebiyata Yansıması”. Doğu-Batı Düşünce Dergisi, Edebiyat Üstüne, S.22, 2003.

Özbek, Yılmaz; Postmodernizm ve Alımlama Estetiği. Çizgi Kitapevi, Konya, 2005.

Özkuş, M.Murat; “Post-modern Dönemde Roman ve Nitelikleri”. Hece Özel Sayısı:11, Modernizmden Postmodernizme 138/139/140, 2008.

Pamuk, Orhan; Öteki Renkler. İletişim Yayınları, İstanbul, 1999.

Sazyek, Hakan; “Türk Romanında Postmodernist Yöntemler ve Yönelimler”, Hece Özel Sayısı:4, Türk Romanı Özel Sayısı 65/66/67, 2010.

Şaylan, Gencay; Postmodernizm. İmge Kitabevi, Ankara, 1999.